

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНОЛОГІЯ

УДК 343.81

Руслан КУБРАК

кандидат юридичних наук, заступник начальника кафедри правової та спеціальної підготовки, Територіально відокремлене відділення «Кам'янська філія Академії Державної пенітенціарної служби», вул. Колеусівська, 39, м. Кам'янське, Україна, 51900

ORCID: 0000-0002-9912-098X

Василь СЕГЕДА

начальник центру професійної підготовки, Територіально відокремлене відділення «Кам'янська філія Академії Державної пенітенціарної служби», вул. Колеусівська, 39 м. Кам'янське, Україна, 51900.

ORCID: 0000-0001-9185-0120

DOI: 10.32782/LST/2023-4-12

Бібліографічний опис статті: Кубрак, Р, Сегада, В. (2023). Кримінологічна типологія злочинців в установах виконання покарань. *Law. State. Technology*, 4, 69–74, doi: 10.32782/LST/2023-4-12

КРИМІНОЛОГІЧНА ТИПОЛОГІЯ ЗЛОЧИНЦІВ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

У статті авторами розглянуто сутність поняття «злочинність в установах виконання покарань». Порівняльно-аналітичним методом розглянуто погляди науковців-кримінологів щодо його тлумачення. Акцентовано увагу на підвищену суспільну небезпеку такого явища, як повторне вчинення кримінальних правопорушень засудженими особами, які відбувають, встановлені судом кримінальні покарання.

Аргументовано звернено увагу на необ'єктивність існуючих типологій злочинців в місцях позбавлення волі, оскільки в їх основу лягли результати спостережень та наукових досліджень особистості засуджених і не враховувались правопорушники з числа персоналу установ виконання покарань та інших осіб. За допомогою логічного методу пізнання автори стверджують, що злочинність в установах виконання покарань охоплює всю сукупність кримінальних правопорушень та осіб, які їх вчинили, в тому числі і посадових осіб цих установ.

Грунтуючись на результатах проведеного дослідження запропоновано провести розподіл осіб, які вчинили кримінальні правопорушення на території УВП та поза їх територією під час відбування (виконання) покарання за характером антисуспільної спрямованості особистості на шість основних типів: корисливий; насильницький; гедоністичний (ейфоричний); службовий (посадовий); необережний (ситуативний), кримінально-субкультурний. Зазначене групування злочинців за спільними ознаками проводилось за результатами аналізу характеру вчинених протягом останніх 10 років кримінальних правопорушень в установах виконання покарань та за їх межами під час відбування (виконання) покарання.

Представлена типологія злочинців надасть можливість адаптувати та ефективно проводити заходи індивідуальної профілактики вчинення правопорушень з урахуванням особливостей кожного типу.

Ключові слова: кримінальні правопорушення, персонал установ виконання покарань, типологія злочинців, засуджена особа, антисуспільна спрямованість особистості, кримінальна субкультура.

Ruslan KUBRAK

PhD in Law, Deputy Head of the Department of Legal and of Law, Deputy Head of the Department of Legal and Special Training, Territorially Separated Branch "Kamianske Branch of the Academy of the State Penitentiary Service", 39, Koleusivska Str., Kamianske, Ukraine, 51900

ORCID: 0000-0002-9912-098X

Vasil SEHEDA

Head of the Professional Development Center, Territorially Separated Branch "Kamianske branch of the Academy of the State Penitentiary Service, 39, Koleusivska Str., Kamianske, Ukraine, 51900

ORCID: 0000-0003-2746-0552

DOI: 10.32782/LST/2023-4-12

To cite this article: Kubrak R., Sehed V., (2023). Kryminolohichna typolohiia zlochyntsi v ustanovakh vykonannya pokaran [Criminological typology of offenders in penitentiary institutions]. *Law. State. Technology*, 4, 69–74, doi: 10.32782/LST/2023-4-12

CRIMINOLOGICAL TYPOLOGY OF OFFENDERS IN PENITENTIARY INSTITUTIONS

The article deals with the essence of the concept of "crime in penitentiary institutions". The views of criminologists on its interpretation are considered using the comparative and analytical method. Attention is focused on the increased social danger of such a phenomenon as repeated commission of criminal offences by convicted persons serving criminal sentences imposed by a court.

The author argues that the existing typologies of criminals in prisons are biased, since they are based on the results of observations and scientific studies of the personality of convicts and do not take into account offenders from among the staff of penitentiary institutions and other persons. Using the logical method of cognition, the authors argue that crime in penitentiary institutions covers the entirety of criminal offences and the perpetrators, including officials of these institutions.

Based on the results of the study, the authors propose to divide persons who have committed criminal offences on the territory of penal institution and outside their territory while serving (executing) a sentence into six main types according to the nature of the personality's anti-social orientation: selfish; violent; hedonistic (euphoric); official (official); careless (situational), criminal-subcultural. This grouping of criminals by common features was based on the results of the analysis of the nature of criminal offences committed over the past 20 years in penitentiary institutions and outside them while serving their sentences.

The presented typology of criminals will make it possible to adapt and effectively carry out measures of individual prevention of offences, taking into account the characteristics of each type.

Key words: criminal offenses, staff of penal institutions, typology of criminals, convicted person, antisocial personality, criminal subculture.

Актуальність проблеми. Щорічно в установах виконання покарань вчиняється близько 400 кримінальних правопорушень, як засудженими, які відбувають встановлене судом кримінальне покарання, так і іншими особами, в тому числі і персоналом (Інформаційний бюлетень про діяльність підрозділів охорони, нагляду і безпеки кримінально-виконавчих установ у 2013 році (за даними Державного департаменту з питань виконання кримінальних покарань), 2014), (Огляд основних показників стану режиму, ізоляції та нагляду в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах протягом 2019–2022 рр. (за даними Державного департаменту з питань виконання кримінальних покарань), 2022). Зазначене явище вирізняється підвищеною суспільною небезпекою оскільки нівелює мету покарання, формує усвідомлення у правопорушників про неспроможність правоохоронних органів запобігти вчиненню нових злочинів навіть при безпосередньому виконанні покарання, і до того ж сприяє формуванню у злочинців антисупільних установок. Задля забезпечення ефективної індивідуальної кримінологічної профілактики постає необхідність виявлення у злочинців окремих притаманних їм рис та характеристик, які їх вирізняють та водночас об'єднують у групи за спільними ознаками. Це надасть можливість застосувати заходи впливу, які будуть актуальними та дієвими саме для визначеного типу кримінальних правопорушників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Результати дослідження ознак, структури особи, яка вчинила кримінальне правопорушення її типологізація на основі визначених схожих якостей характеристик висвітлені у наукових працях українських та зарубіжних правників і кримінологів. Серед них необхідно відмітити наукові праці, Богатирьова І.Г., Боровика А.В., Джужі О.М. «Пенітенціарна кримінологія» (Богатирьов, Боровик, Джужа, 2022), Боднара І.В. «Кримінологічні засади запобігання вчинення злочинів у кримінально-виконавчих установах закритого типу» (Боднар, 2012), Данильченко П.Ю. «Кримінальний радикалізм в установах виконання покарань: кримінологічні засади протидії» (Данильченко, 2023), «Кримінологія: Загальна та Особлива частини», (Даньшин, Голіна, Валуйська, 2009), Кубрака Р.М., Леня В.В. «Засуджені з психічними відхиленнями до позбавлення волі на певний строк: стан, тенденції, перспективи» (Кубрак, Леня, 2019), Колба О.Г. «Установа виконання покарань як суб'єкт запобігання злочинам» (Колб, 2007) та інших.

Віддаючи належне вказаним науковим працям, слід зазначити, що здебільшого у наявних напрацюваннях висвітлюють загальні проблеми запобігання та протидії злочинності в кримінально-виконавчих установах, окремі з них ґрунтувались на наукових здобутках та законодавстві, які з часом притерпіли значних

змін, типологія засуджених-злочинців розглядалась здебільшого у світлі інших проблем без урахування усіх аспектів пенітенціарної специфіки. Цими факторами і обумовлено існування потреби у відповідній спеціалізації наукового знання стосовно визначеного кола проблем та забезпечення його приросту щодо розуміння особливостей типологізації осіб, які вчинили кримінальні правопорушення на території установ виконання покарань (далі – УВП) та під час відбування покарання.

Метою статті є визначення спільних ознак, що спостерігаються у окремих груп осіб, які вчинили кримінальні правопорушення в установах виконання покарань та поза їх межами під час відбування (виконання) покарання, і на цій підставі досліджених закономірностей встановити їх типи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Особистість засуджених та інших осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення в УВП і поза їх територією під час відбування покарання, як то під час переміщення, перебування в лікувальних закладах МОЗ тощо є предметом кримінологічних досліджень. Метою таких напрямів наукових розвідок є виявлення етиології закономірних причинно-наслідкових зв'язків злочинної діяльності, прогнозування динамічних процесів злочинності в УВП та розробка заходів запобігання і протидії злочинним проявам.

Кримінологічна, соціальна типологізація осіб, які вчинили кримінальні правопорушення в УВП є одним з методів їх вивчення з урахуванням особливостей впливу соціального середовища УВП, умов ізоляції, соціальних ролей правопорушника.

В УВП концентруються особи, які вчинили злочин, за схожими ознаками: вік, стать, суспільна небезпечність, що залежить від виду вчиненого злочину та їх психологічної спрямованості (Даньшин, Голіна, Валуйська, 2009, с. 162). Існуючі об'єднання осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, в групи за схожими характеристиками є відносно умовними і напряму залежать від тих критеріїв, які враховує дослідник при її формуванні.

В основі типології злочинців завжди лежать найбільш суттєві кримінологічно важливі ознаки злочинців, які закономірно пов'язані зі злочинною поведінкою. (Захаров, Колб, Мирончук, Міліщук, 2007, с. 114)

Виходячи з найбільш поширеної типології злочинців, яку використовували в своїх роботах Даньшин І.М., Голіна В.В, Валуйська М.Ю., Лукашевич С.Ю. за характером антисуспільної

спрямованості особистості злочинців та змістом мотивації їх злочинної поведінки визначається чотири типи кримінальних правопорушників: насильницький, корисливий, злісний соціально-дезорганізований, необережний (Даньшин, Голіна, Валуйська, с. 124), (Лукашевич, 2001). Вказана конструкція стала світоглядною основою фахового погляду на принципи структурування типів злочинців.

Виходячи з тлумачення багатьма вченими-кримінологами сутності поняття «злочинності у місцях позбавлення волі», як сукупності кримінальних правопорушень вчинених повторно засудженими, які відбувають призначене покарання в УВП, з деякими редакційними відмінностями відтвореними в низці наукових публікацій, що мали теоретичний, навчально-методичний та прикладний характер (Колб, 2007), (Захаров, Мирончук, Міліщук, 2007), (Лукашевич, 2001), (Джужа, Василевич, Черней, Чернявський, 2020) відповідно і об'єднання злочинців в групи за схожими ознаками проводиться ними на підставі характеристик, що притаманні саме засудженим особам.

Для об'єктивного встановлення характерних типів злочинців в УВП, на нашу думку, необхідно звернутися до визначення поняття «злочинності», яке зокрема, Джужа О.М. пропонує розуміти як утворення внутрішньої єдності сукупності вчинених злочинів та властивостей осіб, які їх вчинили за певний час (Джужа, 2013, с. 73). Даньшин І.М. тлумачить його як соціальне явище, яке має певну територіальну і часову поширеність, являє собою цілісну, засновану на статистичних закономірностях систему одиничних суспільно небезпечних діянь, заборонених кримінальним законом (Даньшин, 2009 с. 23). Зелінський А.Ф. розглядав злочинність як масовий прояв деструктивності в поведінці людей, що виражається в системі передбачених кримінальним законодавством діянь, вчинених на даній території або серед членів певних соціальних груп протягом одного року або якоїсь його частини (Зелінський, 1996, с. 23).

Виходячи з вищезазначених тлумачень поняття «злочинності», вважаємо логічним та за необхідне в його змістовій сутності враховувати усю сукупність злочинів, які вчиняються на території УВП та різних категорій осіб, які їх вчинили, у тому числі і персонал установ та інших осіб, які не є засудженими.

І пропонуємо об'єднати осіб, які вчинили кримінальні правопорушення на території УВП, або прилягаючих до них територій, за характером антисуспільної спрямованості їх особи у такі типи: корисливий; насильниць-

кий; гедоністичний (ейфоричний); службовий (посадовий); необережний (ситуативний), кримінально-субкультурний. Підґрунтям для побудови саме такої структури груп, осіб, які вчинили кримінальні правопорушення в УВП, став проведений нами аналіз характеру вчинених правопорушень в установах. На нашу думку, саме така типологія в повній мірі відображає групові, подібні, об'єднуючі ознаки окремих груп правопорушників. Необхідним є розглянути характеристики кожного вищезазначеного типу. Корисливий тип злочинця характеризується превалюванням меркантильних, корисливих рис в тому числі і патологічних у формі kleptomаний, неповагою до права інших осіб на особисту власності, потяг до матеріальної наживи. Протиправна поведінка засуджених вказаного типу здебільшого обумовлена їх потребами в забезпеченні одягом та продуктами харчування, бо саме ці предмети зачасту становлять предмет крадіжки. Засуджені вказаного типу характеризуються високим рівнем рецидиву та моральної деградації. При цьому, не дивлячись на осуд та загальне негативне ставлення інших засуджених щодо крадіжок особистих речей засуджених, продовжують вчиняти вказані протиправні дії.

Насильницький тип правопорушників в УВП характеризується тотальною зневагою до особистості інших засуджених та персоналу, їх життя, здоров'я, статевої недоторканості. У зв'язку з характером протиправних дій, які пов'язані з психологічним чи фізичним насиллям, зазначену групу правопорушників представляють, здебільшого особи молодіжного віку, які відбувають покарання за кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи. Зазначені особи намагаються забезпечити собі домінуюче становище за рахунок приниження та залякування інших засуджених, для них є характерним конфліктний, ексцентричний вид спілкування.

Злочинці зазначеного типу зачасту формулюють кістяк груп негативно спрямованих засуджених, лідерами кримінального світу залучаються до тероризування загальної маси засуджених, вчинення фізичного впливу на засуджених, які співпрацюють з персоналом установ, або відмовляються приймати участь в протиправній діяльності.

Кримінальні правопорушники в УВП гедоністичного (ейфоричного) типу представлені особами, метою протиправної діяльності яких є отримання психологічного, морального, фізіологічного задоволення. Здебільшого це засуджені, які вживають наркотичні речовини та

психотропні засоби, а також особи з психічними відхиленнями, що вчиняють делікти статевого характеру.

До службового (посадового) типу злочинців в УВП відносяться особи, які виконують функції представників влади і вчиняють правопорушення, що пов'язані з їх професійною діяльністю. Здебільшого це особи персоналу установ, хоча можуть бути і інші посадові особи. Їх дії можуть виражатися в перевищенні владних повноважень, мати ознаки корупційних діянь, злочинної бездіяльності, порушенні особистих немайнових прав засуджених та інших осіб.

Осіб, які вчинили в УВП та під час відбування покарання кримінальне правопорушення з необережності, внаслідок легковажного ставлення до наслідків своєї протиправної діяльності та осіб, які випадково, завдяки збігу обставин вчинили правопорушення або стали співучасником його вчинення ми відносим до необережного (ситуативного) типу злочинців.

Типовими ознаками кримінально-субкультурного типу злочинців є стійкі антисуспільні психологічні установки, радикальна зневага до загальноновизнаних норм та правил поведінки, а відповідно і до встановленого порядку виконання покарання, підтримання та культивування неформальних кримінальних правил поведінки та традицій. Кримінальні правопорушення осіб вказаного типу спрямовані на протидію персоналу УВП та іншим правоохоронним органам, вирізняються стійкістю міжособистісних кримінальних зв'язків, їх злочинна діяльність носить постійний характер професійного промислу. Представники даного типу злочинців входять в угруповання засуджених негативної спрямованості, є їх організаторами та ідейними лідерами, їх антисоціальна спрямованість обумовлюється кримінальною субкультурою місць позбавлення волі, що вирізняє їх підвищену суспільну небезпечність.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Розглянута вище типологія осіб, які вчинили кримінальні правопорушення в УВП, на наш погляд, відображає найбільш суттєві споріднені групи ознак, що притаманні окремим з них. В її основі лежав системно-структурний аналіз масиву кримінальних правопорушень, що вчинені на території УВП та поза їх межами під час відбування (виконання) кримінального покарання, а також характер антисуспільної спрямованості усіх категорій осіб, які їх вчинили.

Основна перевага зазначеної типології полягає в тому, що вона має практично зорієнтовану

структуру і об'єктивно ємнісну кримінологічну характеристику об'єднаних груп кримінальних правопорушників за спільними ознаками, і внаслідок цього є більше спрямована на профілак-

тичну роботу з їх окремими типами, враховуючи їх специфічні риси, що і повинно стати предметом індивідуальної профілактики правопорушень в УВП.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Інформаційний бюлетень про діяльність підрозділів охорони, нагляду і безпеки кримінально-виконавчих установ у 2013 році. Київ, 2014. 34 с.
2. Огляд основних показників стану режиму, ізоляції та нагляду в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах протягом 2019–2022 рр. Київ, 2022. 32 с.
3. Пенітенціарна кримінологія: підручник / І.Г. Богатирьов, А.В. Боровик, О.М. Джужа та ін. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. 464 с.
4. Боднар І.В. Кримінологічні засади запобігання вчинення злочинів у кримінально-виконавчих установах закритого типу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2012. 19 с.
5. Данильченко П.Ю. Кримінальний радикалізм в установах виконання покарань: кримінологічні засади протидії: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2023. 237 с.
6. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник / І.М. Даньшин, В.В. Голіна, М.Ю. Валуйська та ін.; за заг. ред. В. В. Голіни. Харків: Право, 2009. 288 с.
7. Кубрак Р.М., Лен В.В. Засуджені з психічними відхиленнями до позбавлення волі на певний строк: стан, тенденції, перспективи: монографія. Дніпро: Видавець Біла К.О., 2019. 412 с.
8. Колб О.Г. Установа виконання покарань як суб'єкт запобігання злочинам: дис... д-ра юрид. наук. Київ, 2007. 513 с.
9. Захаров В.П., Колб О.Г., Мирончук С.М., Міліщук Л.І. Організація індивідуального запобігання злочинам у кримінально-виконавчій установі: монографія. Луцьк: ПП Іванюк В.П., 2007. 442 с.
10. Голіна В.В., Лукашевич С.Ю. Щодо поняття та загальної характеристики злочинності в місцях позбавлення волі. *Проблеми законності*. Харків: Нац. юрид. акад. України, 1999. Вип. 38. С. 187–193.
11. Лукашевич С.Ю. Кримінологічна характеристика та попередження злочинності засуджених у місцях позбавлення волі: атореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2001. 19 с.
12. Кримінологія : підручник / О.М. Джужа, В.В. Василевич, В.В. Черней, С.С. Чернявський та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2020. 612 с.
13. Кримінологічні засади запобігання злочинам в установах виконання покарань України (пенітенціарна кримінологія): посіб./ Богатирьов І.Г. та ін.; під заг. ред. О.М. Джужі. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2013. 620 с.
14. Зелинский А.Ф. Криминология: курс лекций. Харьков: Прапор, 1996. 260 с.

REFERENCES:

1. Informatsiynyi biuleten pro diialnist pidrozdiliv okhorony, nahliadu i bezpeky kryminalno-vykonavchykh ustanov u 2013 rotsi. [Information bulletin on the activities of security, supervision and safety units of penal institutions in 2013]. (2014). Kyiv [in Ukrainian].
2. Ohliad osnovnykh pokaznykiv stanu rezhymu, izoliatsii ta nahliadu v ustanovakh vykonannia pokaran ta slidchykh izoliatorakh protiahom 2019-2022rr. [An overview of the main indicators of the state of regime, isolation and supervision in penitentiary institutions and pre-trial detention centres in 2019-2022]. (2022). Kyiv [in Ukrainian].
3. Bohatyrov, I.H., Borovyk, A.V. & Dzhuzha, O.M. (2022). *Penitentsiarna kryminolohiia*. [Penitentiary criminology]. Odessa: Vydavnychiy dim «Helvetyka» [in Ukrainian].
4. Bodnar, I.V. (2012). *Kryminolohichni zasady zapobihannia vchynennia zlochyniv u kryminalno-vykonavchykh ustanovakh zakrytoho typu* [Criminological Principles of Prevention of Crimes in Closed Penitentiary Institutions] *Extended abstract of candidate's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].
5. Danylchenko, P.Y. (2023). *Kryminalnyi radykalizm v ustanovakh vykonannia pokaran: kryminolohichni zasady protydii* [Criminal radicalism in penal institutions: criminological principles of combating dis-harks]. *Candidate's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].
6. Danshyn, I.M., Holina, V.V. & Valuiska, M.Y. (2009). *Kryminolohiia: Zahalna ta Osoblyva chastyny* [Criminology: General and Special parts]. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
7. Kubrak, R.M., & Len, V.V. (2019). *Zasudzheni z psykhychnymy vidkhylenniamy do pozbavlennia voli na pevnyi strok: stan, tendentsii, perspektyvy* [Convicted with mental disorders to imprisonment for a certain term: state, trends, perspectives]. Dnipro: Vydavets Bila K.O. [in Ukrainian].

8. Kolb, O.H. (2007). Ustanova vykonannia pokaran yak subiekt zapobihannia zlochynam [The institution of execution of punishments as a subject of crime prevention]. *Doctor's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
9. Zakharov, V.P., Kolb, O.H., Myronchuk, S.M., Milishchuk, L.I. (2007). *Orhanizatsiia indyvidualnoho zapobihannia zlochynam u kryminalno-vykonavchii ustanovi* [Organization of individual crime prevention in a penal institution]. Lutsk: PP Ivaniuk V.P. [in Ukrainian].
10. Holina, V.V., Lukashevych, S.Y. (1999). Shchodo poniattia ta zahalnoi kharakterystyky zlochynnosti v mistsiakh pozbavleniia voli. *Problemy zakonnosti – Regarding the concept and general characteristics of crime in places of deprivation of liberty*, 38, 187–193 [in Ukrainian].
11. Lukashevych, S.Y. (2001). Kryminolohichna kharakterystyka ta poperedzhennia zlochynnosti zasudzhenykh u mistsiakh pozbavleniia voli. [*Criminological characteristics and crime prevention of convicts in places of deprivation of liberty*] *Extended abstract of candidate's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].
12. Dzhuzha, O.M., Vasylevych, V.V., Cherniei, V.V. & Cherniavskiy, S.S. (2020). *Kryminolohiia* [Criminology]. Kyiv: Nats. akad. vnutr. sprav. [in Ukrainian].
13. Bohatyrov, I.H. & Dzhuzhi, O.M. (2013). *Kryminolohichni zasady zapobihannia zlochynam v ustanovakh vykonannia pokaran Ukrainy (penitentsiarna kryminolohiia)* [Criminological principles of crime prevention in penal institutions of Ukraine (penitentiary criminology)]. Kyiv: Nats. akad. vnutr. sprav [in Ukrainian].
14. Zelynskyi, A.F. (1996). *Kryminolohiia: kurs lektsyi* [Criminology: a course of lectures]. Kharkov: Prapor [in Ukrainian].